

Түйін

Бұл мақалада психологиялық көмек көрсету психология мен психотерапияның байланысы ретінде қарастырылады.

Summary

The article elucidates the psychological consulting principle. Author extends the ways of psychodiagnostic and psychocorrection.

XX ҒАСЫРДЫҢ АТАҚТЫ ПСИХОЛОГТАРЫ ҒЫЛЫМ ӘДІСНАМАШЫЛАРЫ РЕТІНДЕ

Д.И.Ордагулова -

психология магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ

Мақаланың негізгі мақсаты - жалпы психологиялық теориялардың негізінде жатқан бірнеше әдіснамалық алғышарттар мен осы теориялардан шығатын ғылыми әдіснамалық қорытындыларды талдау.

Психологияның дамуына осы теориялардың ықпалы өте жоғары болды, себебі осы теориялардан шығатын қорытындылар жан-жақты және әртүрлі деңгейдегі әдіснамалық білімдерге жатады (кесте 1).

Кесте 1 - Л.С.Выготскийдің мәдени-тарихи теориясының әдіснамалық алғышарттары мен нәтижелері

Әдіснамалық білім деңгейі	Алғышарттар	Нәтижелер
Философиялық-дүниетанымдық деңгей	К.Маркс пен Ф.Энгельстің тарихи материализмі	Материалдық пен идеалды формаларды ажыратуды жою
Жалпығылыми деңгей		Психиканы зерттеудегі жүйелі әдіснама
Нақты-ғылыми деңгей	Клиникалық психология, әдебиеттану әдістері	Мәдени-тарихи психологияны құру бағдарламасы
Зерттеу процедуралары мен техникалары деңгейі	Классикалық тестология және педологиялық диагностика	Қалыптастырушы эксперимент

1 кестеде Л.С.Выготскийдің мәдени-тарихи теориясының әдіснамалық алғышарттары мен Выготскийдің өзі ұсынған немесе оның теориясынан шығатын ғылымның әдіснамалық мәселелерінің шешімдері көрсетілген.

Мәдени-тарихи психологияның философиялық-әдіснамалық негізі - марксизм. Сонымен бірге, Выготский өз заманының шетелдік философиясы мен Күміс ғасырдың орыс философиясын жақсы меңгерген болатын. Мәдени-тарихи теорияның шеңберінде Выготский кейбір маңызды

философиялық мәселелерді анықтады.

Солардың бірі, В.П.Зинченконың көрсетуінше, материалдық пен идеалдықтың, ішкі мен сыртқының диалектикасы. Мәдени-тарихи теорияға қатысты бірқатар философиялық сұрақтар туады, мысалы: материалдық негізге ие, алайда адам үшін қандай да бір мәнге ие болатын белгіні (знак) материалдық объект деп санауға бола ма?

Келесі сұрақ идеал формадағы аффективті-мәнді құрылымдарды объективациялаумен байланысты. Өнер туындылары адам жанының субъективті күйлерін идеалда объективациялаудың нәтижесі болып табылады. В.П.Зинченко адамның еңбек құралдарын жасап шығаруын да идеалды объективациялау ретінде қарастырады.

Мәдени-тарихи теориядан материалдық пен идеалдықты, ішкі және сыртқыны қарсы қоюдың заңсыздығы туралы қорытынды шығады, ол классикалық психологияға тән.

Сонымен қатар, Выготский осы мәселеге классикалық емес тұрғыдан да қарайды. Бұл мәдени-тарихи теорияның тек бір ғана философиялық қорытындысы. Мәдени-тарихи теорияның жалпығылыми-әдіснамалық деңгейде айқын алғышарттары болмады. Барлық жалпығылыми-әдіснамалық бағыттар Выготскийдің тірі кезінде не әлі өңделмеген болатын, не мүлде болмаған болатын.

Л.С.Выготский теориясының жалпығылыми-әдіснамалық мәні, онда отандық психология тарихында ең алғаш рет психикалық шындықты зерттеудегі жүйелік тұрғысы жүзеге асырылды. В.Н.Садовскийдің (1981) көрсетуінше, Л.С.Выготский идеялары 40-шы жылдары ғана құрастырылған Л. фон Берталанфидің жүйелердің жалпы теориясын болжап қойды. Л.С.Выготский мен Н.А.Бернштейн көзқарастарын салыстыру, олардың шындықты зерттеуде жүйелілік-құрылымдық бағытты алға қойғандарын және біртұтас - бөлшектердің жиынтығына тең келмейді деген принципті ұстанғандарын көрсетті [1]. Л.С.Выготскийдің мәдени-тарихи психологиясының көптеген нақты-ғылыми әдіснамалық негіздерін атауға болады. Бұл гештальтпсихология, XX ғасырдың бірінші онжылдығындағы клиникалық психология, жанадан пайда болып келе жатқан Ж.Пиженің интеллект теориясы.

Л.С.Выготскийдің мәдени-тарихи теориясының әдіснамалық мәні, оның И.Лакатос терминдерін қолдана отырып, күні бүгінге дейін өзінің эвристикалық күшін жоғалтпаған отандық психологиядағы аса маңызды зерттеу бағдарламасы болғандығында және болып қала беретіндігінде. Мәдени-тарихи психология зерттеу бағдарламасы ретінде әр автормен әртүрлі түсіндіріледі. Себебі, ол әртүрлі мәселелерді шеше алатын жан-жақты және бейімделгіш теория болып табылады.

Выготский теориясын зерттеу бағдарламасы ретінде қолдана бастаған психологияның салаларын ұзақ тізіп шығуға болады. Выготскийдің тірі кезінде-ақ мәдени-тарихи теория балалар психологиясында, дефектологияда, ойлаудың онтогенезде дамуын зерттеуде сәтті қолданыла бастады.

Зерттеудің жаңа процедуралары мен техникаларын өңдеу үшін де мәдени-тарихи теорияның әдіснамалық мәні аса зор.

Выготский қалыптастырушы эксперимент сияқты психологиялық зерттеудің жаңа әдісін ұсынды. «Екі есе» ынталандыру әдістемелері жанамалықты зерттеудегі кеңінен таралған әдіске айналды. Выготскийдің аса маңызды идеяларының бірі, педологиялық диагноздың (Выготский үшін бұл ең алдымен психологиялық диагноз) әдіснамасына қатысты болды.

Оның пікірінше, диагноз құрылымдық болуы қажет, яғни аномальды (кемістік) дамудың себептерін ашуы, бірінші және екінші дефектердің байланысын көрсетуі қажет.

Л.С.Выготский қалыптастырған зерттеу процедуралары мен техникаларының әдіснамасы қазіргі заманғы ресей психологиясында даму үстінде. 2 кестеде К.Левиннің өріс теориясының алғышарттары мен қорытындылары берілген.

Кесте 2 - К.Левиннің психологиялық өріс теориясының әдіснамалық алғышарттары мен қорытындылары

Әдіснамалық білім деңгейі	Алғышарттар	Қорытындылар
Философиялық-дүниетанымдық деңгей	Э.Гуссерль феноменологиясы	Теориялық жалпылау үшін жеке жағдайдың мәні, гносеологиялық мәселе ретінде
Жалпығылыми деңгей	Өрістің физикалық теориясыпсихикалық құбылыстарды суреттеу тілі ретінде	Түсініктер жүйелерін суреттеу тілі ретінде бір ғылымнан екіншісіне көшіру мүмкіндігі
Нақты-ғылыми деңгей	Гештальт-психологияның зерттеу бағдарламасы	Үш нақты-ғылыми әдіснамалық бағдарламалар (Леонтьев, 2001)
Зерттеу процедурасы мен техникасы деңгейі	Гештальтпсихологиядағы эксперименттер	Тұлға қасиеттерін зерттеудегі эксперименталды сынақ әдісі, топтық тренинг әдісі

Кестеден көрініп тұрғандай, К.Левин үшін Э.Гуссерльдің феноменологиясы ең бір маңызды философиялық-әдіснамалық негіздердің біріне айналды. К.Левиннің еңбектерінде маңызды философиялық мәселелер анықталады: психиканың зындылығы, жеке мен жалпының диалектикасы. К.Левин бұл мәселені ғылым заңдарын жеке жағдайларға байланысты зерттеу мүмкіндігін талқылауға байланысты қояды.

К.Левин жалпығылыми әдіснама ретінде физикалық өріс теориясы мен математикалық топологияны алды, бұл теориядан К.Левин психологияға психикалық құбылыстарды суреттеу тілін алып келді. Өткен жылдардың кеңестік әдебиеттерінде К.Левинді физикалық редукционизммен үстірт және әділетсіз айыптады. К.Левин үшін физикалық өріс теориясы, математикалық

топология терминдері психиканы түсіндірудің үлгісі емес, тек суреттеу тілі ғана болғандығын атап өткен жөн.

К.Левин теориясының жалпығылыми әдіснамалық мәні, ол психологтар арасынан алғашқылардың бірі болып басқа ғылымның жалпығылыми әдіснамасын психологияға алып келді. Ең алғаш рет К.Левин объектінің тартымдылығы түсінігін валенттілік түсінігімен ауыстырды [2], яғни ол бұны жалпығылыми-әдіснамалық үлгілердің бір ғылымнан екінші бір ғылымға ауысу үрдісі кеңінен таралмай тұрып жасады.

К.Левиннің нақты ғылыми әдіснамасы бір-бірінің орнын басатын, дегенмен мәнді ерекшеліктері бар үш зерттеу бағдарламасынан тұрады:

1. «Галилей психологиясы» (1917-1931). Бұл бағдарламаның негізгі идеялары – психиканың заңдылығы, психика заңдарын жеке жағдайдан алынған мәліметтер негізінде зерттеу мүмкіндігі, назарды объект табиғатынан оның басқа объектілермен өзара байланысуын талдауға ауыстыру. Галилей алғашқылардың бірі болып кез-келген объект өз қасиеттерін басқа объектілермен өзара әрекеттесу кезінде ғана көрсетеді дегенді айтты, сондықтан бұл бағдарлама осындай атқа ие болды. Бағдарламаның классикалық еместігіне қарамастан, Левин сол уақыттарда психологияны биологияға жақын жаратылыстану ғылымы ретінде қарастырды, ал ғылымилықтың идеалы ретінде ол физиканы қарастырды.

2. «Психологиялық өріс» индивидтің субъективті жағдайын зерттеу бағдарламасы болып табылады. Дәл осыны суреттеу үшін өріс теориясы мен математикалық топологияның тілі қажет болды. Тұлғаны зерттеу әдіснамасы көзделді. Берілген зерттеу бағдарламасы классикалық емес бағдарлама болып табылады, ал физика К.Левин үшін ғылымилықтың идеялы болудан қалды.

3. Психологияның түрлі салаларда қолданыла алатын әмбебап жалпы әдіснамалық бағытының құрылуы (1935-1947). Бұл кезеңде, Д.А.Леонтьев пен Е.Ю.Патлеваның айтуынша, міндет өзгереді: «ол енді жалпыға ортақ психологиялық теорияны құрастырудан емес, психологияның түрлі мәселе тудыратын салаларда қолданыла алатын нақты-әдіснамалық принциптерді өңдеуден тұрады» [2]. К.Левин конструктивті әдісті құрастырады. Конструктивті әдіс - жеке жағдайларды элементтің шектеулі жиынтығының көмегімен білдіру тәсілі. К.Левиннің 30-40 жж. аралығындағы еңбектері конструктивті әдістің жасерекшелік психологиясында, топтар психологиясы мен басқару психологиясында қолданыла алатындығын көрсетеді.

Аталған үш бағдарлама да жалпы сипатқа ие: жеке жағдайдың маңыздылығын мойындау мен жағдайдың субъективті сипаттарына назар аудару.

К.Левин және оның шәкірттері Б.В.Зейгарник, А.Карстен, Т.Дембо, Ф.Хоппе де зерттеу процедуралары мен техникаларының деңгейін өңдеумен айналысты. Күні бүгінге дейін психологтар К.Левиннің жетекшілігімен құрастырылған әдістерді кеңінен қолдануда. Еңбек жолының алғашқы он бес жылында К.Левин жаңа зерттеу процедурасы идеясын дамытады. Жаңа зерттеу процедурасы-әрекеттер, аффекттар мен түрткілер динамикасын зерттеуге бағытталған жеке-дара мини-эксперимент. К.Левинге дейін

психологияда мұндай зерттеу техникалары болған емес.

Үшінші әдіснамалық бағдарлама шеңберінде К.Левин экспериментатордың белсенді ұстанымының және сыналушының рөлдік ұстанымының болмауына байланысты эксперименттің жаңа түрін құрастырады. Д.А.Леонтьев пен Е.Ю.Патлеваның көрсетуінше, классикалық эксперименттен тек сыналушының «аңқаулығы» (зерттеудің шынайы максаты туралы білмеуі) ғана қалған. К.Левиннің өмірінің соңғы жылдары құрастырған зерттеу әдістері, ғылымилықтың классикалық үлгісінен одан ары алыстап кетеді - зерттеу пәнін құрайтын басқарудың түрлі стильдеріндегі топтағы өзара қатынасты үнемі талдап отыратын психологтар семинары, эксперименталды жағдайға айналады. Ғылыми еңбек жолының барлық отыз жыл бойында К.Левин психологиялық ғылымның классикалық емес әдіснамасын құрастырды. 3 кестеде Ж.Пиаженің интеллект теориясының әдіснамалық алғышарттары мен қорытындылары берілген.

Кесте 3 - Ж.Пиаженің интеллектінің құрылымдық теориясының әдіснамалық алғышарттары мен қорытындылары

Әдіснамалық білім деңгейі	Алғышарттар	Қорытындылар
Философиялық-дүниетанымдық деңгей	А.Бергсон идеялары, XX ғ. басында философиялық эпистемологияның дамуы	Танымның жалпы теориясы үшін генетикалық эпистемологияның мәні
Жалпығылыми деңгей	Структурализм, Б.Рассел мен А.Уайтхед логикасы	Интеллектіні зерттеудегі құрылымдық әдіснаманың мүмкіндіктері
Нақты-ғылыми деңгей	А.Бине, Т.Симон, Л.Термен және т.б. интеллектіні зерттеу жұмыстары	Интеллектінің кезеңдік теориясы зерттеу бағдарламасы ретінде
Зерттеу процедурасы мен техникасы деңгейі	Бине және Симон, Стэнфорд-Биненің интеллект тесттері	Эксперименталды сынақ және эксперименталды әңгіме әдісі

XX ғасырдың алғашқы он жылында танымды күй ретінде зерттеуден үрдіс ретінде зерттеуге өту көрініс тапқан жалпы философиялық эпистемология, Ж.Пиаженің генетикалық эпистемологиясының философиялық әдіснамалық алғышартына айналды. Пиаженің философиялық-эпистемологиялық тұжырымдамасын талдау нәтижелері көрсеткендей, танымның онтогенезде қалай дамидынығы туралы сұраққа жауап бермей, танымның толық философиялық теориясын құрастыру мүмкін емес.

Пиаже жалпығылыми әдіснама ретінде структурализмді негізге алды. Пиаже еңбектері интеллектіні зерттеудегі құрылымдық әдіснаманың зор мүмкіндіктерін көрсетті. Пиаже интеллектуалды операцияларды топтастыруды суреттеу тілі ретінде математикалық логиканы қолданды. Жиі

Пиаже теориясын логикалық редуцианизммен айыптайды. Мұндай әділ айыптауларды келесі бөлімдерде талқылаймыз.

Пиаже кейіннен нақты-ғылыми әдіснама деңгейінде ғылымилықтың классикалық үлгісін интеллект теориясына негіз етіп алды. Мұны Ф.Гальтон құрастырған интеллектінің туа пайда болатындығы туралы дәстүрлі түсініктерден және интеллектінің сандық сипаттың өзгеруінің үздіксіз үрдісі ретінде дамуы туралы түсініктерден көруге болады. Пиаже теориясының нақты-әдіснамалық мәні, интеллектінің теорияда өз дамуында сапалы өзгерістерге ұшырап отыратын дамушы функция ретінде көрсетілуі. Интеллектіні зерттеу кезінде Пиаже сапалы сипаттарға мән береді. Оларға дамудың түрлі кезеңдеріндегі интеллектінің құрылымдық ерекшеліктері, балада уақыт, кеңістік туралы түсініктердің пайда болуының бірізділігі және т.б. жатқызуға болады.

Ж.Пиаже зерттеу процедуралары мен техникалары деңгейін өңдеуге үлкен үлес қосты. Ол дамудың әртүрлі кезеңдеріндегі интеллектінің сапалы сипаттарын анықтауға бағытталған эксперименталды сынақ және эксперименталды әңгіме әдістемелерін өңдеді. Пиаже теориясының әдіснамалық аспектілері туралы әңгімені аяқтай отырып, К.Роджерстің адамтануда гуманистік бағытты ғылыми-жаратылыстану бағытына қарсы қоя отырып, Ж.Пиажені гуманистік бағыттың негізін салушының бірі деп атап кеткен [3]. Роджерстің түсінігіндегі ғылыми-жаратылыстану бағыты ғылымилықтың классикалық үлгісіне сәйкес келеді, ал гуманитарлық бағыт классикалық емес үлгінің кейбір мәнді сипаттарына ие.

Ғылым әдіснамашылары ретіндегі ХХ ғасыр психологтары туралы әңгімемізді қорытындылай келе, олардың барлығы ғылымның классикалық емес әдіснамасын құрастырғандарына көзімізді жеткіздік. Ғылыми білімнің барлық деңгейлерінде олар ғылымилықтың үлгісін құрастырумен, зерттеу бағдарламалары мен әдістерін өңдеумен айналысты, алайда олардың құрастырған барлық теориялары қайткенде де классикалық емес ғылым үлгілеріне сәйкес келеді.

Әдебиеттер:

1. *Зинченко В.П. Методологические вопросы психологии. – М.: Изд-во МГУ, 1983.*
2. *Леонтьев Д.А. Курт Левин – методолог научной психологии / Д.А.Леонтьев, Е.Ю.Патяева // Динамичная психология / К.Левин.- М.: Смысл, 2001.-С.3-20.*
3. *Пиаже Ж. Характер объяснений в психологии и психофизиологический параллелизм / Ж. Пиаже // Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресса. – М., 1966. – Вып. 1, 2. – С. 88 – 156.*

Резюме

В статье рассматриваются теории известных психологов ХХ века и их вклад в развитие методологии науки.

Summary

The article considers the famous psychologists of the XX century theories and their contribution to the methodology of science.

ОТНОШЕНИЕ К ВОЗРОЖДЕНИЮ ЭТНИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ СЕМЕЙНОГО УКЛАДА КАЗАХОВ

Б.К. Жумагалиева -

*доцент кафедры педагогики и психологии, Каспийский государственный
университет технологии и инжиниринга им. Ш. Есенова*

В настоящее время этническое возрождение рассматривается одной из основных черт развития человечества во второй половине XX и начала XXI века. Почти повсеместный интерес к своим корням у отдельных людей и целых народов проявляется в самых разных формах: от попыток реанимации старинных обычаев и обрядов, фольклоризации профессиональной культуры, поисков «загадочной народной души» до стремления создать или восстановить свою национальную государственность [1, с.23].

Современный Казахстан в настоящее время переживает период национального возрождения. Процесс национально-культурного возрождения означает смену культурной парадигмы. Пересмотр прежних концепций, возвращение забытых или запрещенных имен - характерные черты культурной жизни современного Казахстана.

Но процесс национального возрождения сопровождается повышенным интересом не только к казахской истории, но и возрождением собственных традиций и обрядов. Для казахского народа это очень сложная и во многом болезненная проблема, поскольку речь идет о восстановлении утраченной традиции. Современные казахи - это уже давно не скотоводы-кочевники. Кроме того, имело место сознательное изживание и уничтожение традиций на протяжении всего двадцатого века.

Последствием распада бывшего Советского Союза явился «культурный шок» и потеря устойчивой социальной идентичности, а значит и размыта этническая идентичность.

В психологическом ракурсе это, прежде всего, нахождение психологических причин этнического возрождения, а значит раскрытие этнопсихологических особенностей лежащих в основе изучения традиций народа и каких-либо отношений к ним. Сюда входит структура этнопсихологических характеристик народа, состоящая из уровней: ценностные ориентации, отношения к явлениям окружающего мира и компоненты связанные со спецификой психических процессов и темперамента. А также этнопсихологические характеристики, проявляющиеся непосредственно в личности. А именно этническое (национальное) самосознание и этническая идентичность.